

ואומרים: 'כי לא בזה ולא שקץ ענות עני' (תהלים כב). וכל כך למה – בשביל שקרבנו של העני עדיף מכולם.

ועוד אמרו מפרשים אחרונים: ראה כמה קרבנו של עני חשוב, שבבקר ובצאן השחיטה על ירך המזבח בעזרה, בור, ובכלי, ואילו המליקה בעוף שהיא במקום שחיטה – בגופו של מזבח ובגופו של כהן, בצפרנו ולא בסכין (מובא בספר הפרשיות ויקרא).

והסיר את מראתו בנצתה

'אמר ר' תנחומא בר חנילאי: העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל מכל צד, ואוכל מן הגזלות ומן החמסין. אמר הקב"ה: הואיל והזפק הזה מלא גזלות וחמסין – אל יקרב לגבי המזבח, לכך נאמר והסיר את מראתו, אבל בהמה גדלה על אבוס בעלה ואינה אוכלת מכל צד, לא מן הגזלות ולא מן החמסין, לפיכך הוא מקריבה כולה, לכך נאמר: והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה (ויקרא רבה ג,ד).

גינתה תורה את הגזל בקרבנו של עני – ללמדנו שאפילו העני אל יורה היתר לעצמו לשלוח יד בממון חברו.

והשליך... אל מקום הדשן – אפילו הקריבו עופות הרבה ונצטברו מוראות לאין ספור, מעולם לא הסריח בשר הקדש ונבלעו כולן במקומן. וזה אחד מעשרה נסים שהיו במקדש: – אף הגזל שבגרעיני מאכל העוף שהיו בזפק ובמעיים, בא עכשיו על תיקונו. שכן חזרו למקום משתיתו של עולם, למקום המזבח שמשם נצטבר עפרו של אדם הראשון שכל העולם שלו היה ולא היה לפניו גזל (עפ"י חכמים אחרונים. מובא בספר הפרשיות שם).

ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל

'אמר ר' יוחנן: ההדיוט הזה, אם מריח הוא ריח כנפים – נפשו קצה עליו, ואת אמרת והקטיר הכהן את הכל המזבחה?! וכל כך למה, אלא כדי שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני' (ויקרא רבה ג,ה).

דף טו

'מכדי כתיב והקריבו – חלק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף, לא יבדיל למה ליי? – שמע מינה אין צריך להבדיל' – לפרוש רש"י הכוונה לומר מכך שידענו שהעולה טעונה הבדלה, הרי מחילוק הכתוב את עולת העוף מהחטאת, מזה יש לשמוע שהחטאת אינה חייבת בהבדלה אך אין בה גם איסור, כי אם היה בה איסור, מנין שהעולה חייבת הבדלה, שמא היא רשות. ואין מובן, שמא אין הכי נמי, ההבדלה בעולה רשות ולא חובה, ובחטאת יש איסור להבדיל, ומנין לר' אלעזר בר"ש להוציא המקרא 'לא יבדיל' ממשמעותו (כן תמהו השטמ"ק הגרעק"א, קרן אורה וחזון איש יו,יא. ויש שפרשו באופן אחר, ע"ש). וע"ע להלן מש"כ להשקט חומר הקושיא.

'אלא מעתה גבי בור דכתיב ולא יכסנו הכי נמי דאין צריך לכסות...' – פרשו בתוס': משום שמסברא הייתי אומר שחייב לכסותו, ולא הוצרך הכתוב לאוהרה, הלכך יש לומר שבא הכתוב לומר שאין צריך לכסותו.

ותרצו: אין הדבר עולה על הדעת – שהרי חייבתו תורה בתשלומיו, ודאי צריך לכסות. ואם תאמר, אם כן למה לי קרא ד'זלא יכסנו? יש לומר שבא הכתוב ללמד שמספיק לו כיסוי ואין צריך לאטום [או לכסותו בכיסוי מעולה שהוא כאטימה] ומיתור זה למדו (בב"ק נה: וע"ש בתוס') שבור מיעטה התורה בשמירתו, ודי לו בשמירה פחותה. [ואפשר שהדרש הוא על דרך הנחת המקשה כאן, 'זלא יכסנו' – מיעטה תורה שבאופן מסוים אין צריך כיסוי, והיינו כשמכוסה כיסוי כל דהו].

ומבואר כאן שמעצם חוב תשלומין שאמרה תורה, יש לשמוע חוב שמירה. ואמנם כן הוא בסתם גויקין, אך מצאנו יוצאים מן הכלל הוה – שפטרורו מלשמוך אבל אם הויק חייב לשלם. וכן יש דברים ופעולות שהם מנהגו של עולם ולא חייבה תורה למנעם, אם כי כשהויק – חייב לשלם, כגון להניח בהמתו לילך ברשות הרבים. ע' בזה במובא ביוסף דעת ב"ק ו. ועיין עוד שם בריש המסכת, בענין מקור האיסור להויק.

הנה לאחר בחינה ובדיקה נראה כי לא נמצא בתורה צורה זו 'זלא י...' (לשון עתיד, ובוא"ו החיבור) אלא במשמעות לשון סיפור דברים כתאור מצב עתידי, ואין מופיעה לשון זו כאזהרה, מלבד בסמיכות לאזהרה או לציווי קודם, כגון 'לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו', וכן 'לא יקרב... ולא יהיה כקרח וכעדתו', או 'זירכסו את החשן... ולא יזח'; 'אל מתוך למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם' – בכל אלו תחילת הפסוק מוכיח על סופו, שבתורת אזהרה הוא נאמר.

ומכאן למד ר' אלעזר בר' שמעון שגם הכתוב 'זלא יבדיל' הנאמר בחטאת העוף אין בו אזהרה, אלא מתפרש כמניעה מחיוב. [בגמרות הגרסא היא 'לא יבדיל' – אך זה נאמר לענין השיסוע שלהרבה דעות הוא איסור (מלבד לדעת הרמב"ם, שגם זה מתפרש כמניעה ולא כאיסור, וכנזכר למעלה), אבל הכתוב אצל מליקה הוא 'זלא יבדיל'].

ולכן לא הקשו אלא מ'זלא יכסנו', שלכאורה אין ראייה מן הכתובים שמשמעותו לחייב לכסות, ואם כן יש לומר שבאמת אינו צריך לכסות. ותירץ, גם כאן מוכרח מן הכתוב לפרש שאיסור הוא – מכך שחייב לשלם. [ויכול היה להקשות ולתרוץ מ'זלא ישמרנו' גבי שור שהויק, והיינו הך. ואל"בא דאמת, יש לשמוע איסור גברא בממון המויק וחייב שמירה ממקראות אלו, ואכן כן כתב ב'ברכת שמואל' (ריש ב"ק) בשם הגר"ח].

ובזה יש ליישב תמיהת המפרשים (המוזכרת לעיל) על פרש"י, מנין שבחטאת רשות ובעולה חוב, שמה בעולה רשות ובחטאת איסור כפשטיה דקרא – ולהאמור אין זה פשטיה דקרא לדעת ראבר"ש, אדרבה, מסתבר יותר לפרש 'זלא יבדיל' כמניעה בעלמא ולפרש בעולת העוף חובת הבדלה, מאשר לומר שהוא איסור, כי לא מצאנו איסור בלשון כזו אלא כאשר נלמד ומוכח מתוך ענינו. [ועיקר ההוכחה שאמר רב אשי הוא מדברי ר' אלעזר בר"ש עצמו, שמדבריו שדרש מ'זהקריבו', מוכח שמפרש 'זלא יבדיל' רשות כמו שמסר ר"ש בן אליקים, אך ההוכחה לעצם הפירוש, היא ממשמעות הלשון].

פרק שביעי – 'חטאת העוף'

(ע"ב) 'אילימא דשני במליקה – מדקתני סיפא כולן אין מטמאין בבית הבליעה ומועלין בהן, נימא דלא כרבי יהושע, דאי כר' יהושע האמר אין מועלין' – נראה שהכוונה להקשות מסיפא דסיפא, בעולה שעשאה למטה כמעשה כולן – פסולה, ובכלל זה כמעשה חטאת לשם חטאת, והרי באופן זה רבי יהושע אמר שאין מועלין, וכיצד שנינו 'כולן אין מטמאין... ומועלין'.
אבל אין לפרש שהקושיא היא מהבבא הקודמת, בעולה שעשאה למעלה כמעשה חטאת לשם חטאת – כי זה אינו נחשב שינוי מעשה שתימשך העולה לחטאת, כמבואר להלן (עפ"י שיטה מקובצת; חזון איש לג, ה' יז, יד). ועתוס' ושפת אמת).

והוסיף החזו"א לבאר שאין לדחות הקושיא ולומר שהמשנה מדברת רק בשינוי במליקה, והרי בזה ר' יהושע לא דיבר – שלא היה לו לתנא לסתום 'מעשה חטאת' כיון שמתן הדם עשאו כעולה. מאידך אם מדובר במשנה רק על מתן הדם ולא במליקה, אין זה תימא שסתם דבריו, כי זהו עיקר העשייה. ושארמו 'רישא במליקה' – הכוונה בין בשינוי מליקה בין בשינוי הדם.

ז'כולן... ומועלים בהן' – נראה מדברי הרמב"ם (מעילה פ"ג. וע"ש בה"א בכסף משנה, וכן בלח"מ הל' פסוה"מ ז,ג) שכל הקדשים שנפסלו או שמתו, אין בהם מעילה מדאורייתא אלא מדברי סופרים. [ונפקא מינה שבמעילה מדרבנן אין הבאת קרבן ולא חיוב חומש, אלא תשלום קרבן בלבד. ערמב"ם הל' מעילה א,ו]. ואולם יתכן שאף על פי שאין דין 'מעילה' בקדשים שמתו ושנפסלו, מכל מקום יש בהם איסור הנאה מן התורה מפני שנאסרו מתחילתם ולא היה בהם דבר המתירם.

ע' בזה מהלוקת רש"י ותוס' בקדושין נו, וכן הוכיחו מדברי התוס' להלן (סט: ד"ה ר"י), שיש איסור תורה להנות מקדשים שמתו, על אף שאין בהם מעילה. וע' ברש"ש פסחים לה: ובשפ"א להלן סט: שתמהו ע"ד התוס' איזה איסור יש בדבר, הלא קדשים שמתו יצאו מידי מעילה.

וע"ע: חזו"א קמא לה, ג ובכורות יח סק"ט וסק"ז (ושם כג,א); זכר יצחק ח"א נ,ב; קובץ שעורים ח"ב כ,א, ג בשם הגר"ח, ושם בסוף הסימן; אחיעזר ח"ב כו, ב, ג, ט; אור שמח מאכ"א ד, יז, ובמשך חכמה משפטים כא, לו ד"ה ונראה לי; זרע אברהם ב, לו; בית זבול ח"א יב; קהלות יעקב קדושין מד. וע"ע בהסבר ענינים אלו באבי עזרי הל' מעילה ב, יב; ג, א; ה, יד. וע"ע מבוא ביוס"ד נזיר כד.

ענינים וטעמים

מצות הבהלה בעולה ואיסור הבהלה בחטאת

יש לפרש ענין ההבהלה בעולת העוף ושליטת ההבהלה בחטאת העוף; כי הנה אמרו ז"ל (ויק"ר ז) שעולה באה על הרהור הלב. ויש לדקדק, הלא ההרהור הוא במחשבה שהיא במוח, ולמה חכמינו ז"ל נוקטים בכל מקום 'הרהור הלב'? וגם בלשון המקרא כך הוא: **וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום** – הלא דבר הוא.

ונראה מזה, כי הנה מחשבות אדם כים נגרש המוח, השקט לא יוכל, והן חולפות בו בכל שעה ושעה מאין הפוגות, ואין ביד האדם לעצור בעדן שלא יעלה על מחשבתו מה שאינו ראוי, ועל כן אין שייך לומר שיש בזה חטא, כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, אלא העיקר שלא יהא האדם משים המחשבה אל לבו להרהר בה.

וכמו ששמעתי מכ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה פירוש ולא תתורו ואחרי לבבכם ואחרי עיניכם – מלשון 'ישובו מתור הארץ', כלומר, שלא ירגל ויפשפש במחשבה זו אלא יסלקנה תיכף מחשוב בה. עכ"ד. כי זה מביא שימצא הדבר חן בעיניו. וכן היה בחטא הראשון, שנחש פיתה את חוה ושמה הדברים אל לבה, ומצאו הדברים חן בעיניה, כמו שכתוב 'ותרא האשה כי טוב...'/ מלשון 'רואה אני את דברי אדמו"ן' כתובות קט. ועל כן יצדק מאד לכנות את ההרהור במחשבות הלב ולא במחשבות המוח, כי במחשבת המוח עדיין אין בו חטא אלא כאשר תבוא המחשבה אל הלב, והלב התעורר לרגלי המחשבה – אז צריך כפרה. וזהו שעולה באה על הרהור הלב, ולא על מחשבת המוח.

ונראה שלזה בא הרמז שמבדילין בעולת העוף – היינו שצריך שיהא הראש שבו עלתה המחשבה, נבדל מן הגוף שבו הלב. וגם בעולת בהמה... ועל כן, הא דמבדילין בעולת העוף הוא הרמז שצריך שהמחשבה הרעה לא תחדור לתוך הלב.

אבל בחטאת העוף אינו מבדיל; שהחטאת באה על השוגגין שהיו בלי ידיעה שמשכנה במוח, ולזה צריך כפרה מחמת שמעשיו היו נפרדין ממחשבתו – כי כל מעשה האדם צריך להיות על פי הוראת השכל, והעושה מעשיו בלי הוראת השכל, ממציאים לו חטא בשגגה. וזהו הענין שכל השוגגים צריכים כפרה, שאלמלי היו מעשיו תמיד עפ"י הוראת השכל, לא היה מזדמן לפניו חטא אשר יחטא בו, על כן אין מבדילין בחטאת העוף. ודוקא בחטאת בהמה שאין השחיטה כשרה בסימן אחד, מוכרח להבדיל, דאי לאו הכי לא היה מפיך חיותא, אבל עוף דמפיך חיותא בסימן אחד ונכשרה המליקה, שוב אין מבדילין – להורות שצריך שהלב יתנהג על פי הוראת השכל.

ואף שבין המביאים חטאת העוף נמצא גם שבועת העדות, שמביאין על הזדון כבשגגה (ככפ"ב דכריתות). מכל מקום כל המנויים כאן, כתוב בהם 'ונעלם'. ואפשר שזה טעמו של ר' אליעזר בר' שמעון שאמר 'שמעתי שמבדילין בחטאת העוף, ומאי 'לא יבדיל' – אין צריך להבדיל, משום שמדייק כן משבועת העדות וסובר שבא ללמד על הכלל כולו, ולשיטתו לא נאמר אלא ציווי להבדיל בעולה (שם משמואל ויקרא תרע"ה).

דף טז

תאמר בעולה ששינה את שמה לדבר שכולו היתר – וגם דם החטאת המגיע למזבח ואינו מותר לאדם, אין בו מעילה כשאר דם הקדשים שמיעטוהו מדין מעילה כדלעיל מו.

מדלא קאמר ליה הכי שמע מינה נחית ר' אליעזר לטעמיה דר' יהושע, דאמר רב אדא בר אהבה אומר היה ר' יהושע עולת העוף... נמשכת ונעשית חטאת העוף... כך היא הצעה של משנה כולה. רב אשי אמר...' – לכאורה משמע שדברי רב אדא בר אהבה יכולים להתפרש בשני אופנים: אופן אחד (כך היא הצעה של משנה כולה) – כל שינה במעשה ובמקום ובמחשבה, מושכו למה שחשב עליו, בין עולה לשם חטאת ובין חטאת לשם עולה. אופן שני פרש רב אשי – דוקא בעולה לשם חטאת, שטרם שלמה עבודת עולה, שלמה עבודת חטאת – בסימן אחד (כפרש"י). בזה בלבד אמר ר' יהושע שנמשך ונעתק.

ולפי שני האופנים הללו מובן מדוע לא הקשה רבי אליעזר מאשם שעשאו בשינוי בעלים – לא מיבעיא לפירוש רב אשי, שאין שייך למשוך אלא בעולת העוף שעשאה כחטאת, אלא אף לפירוש הראשון אין שייך למשוך אלא כאשר שינה את מעשה הקרבן לאותו קרבן שאליו הוא נמשך, כגון חטאת לשם עולה כמעשה עולה ולמעלה, אבל אשם ששחטו בשינוי בעלים, אמנם עשה בו שינוי מעשה, אך אין זה שינוי הכשר בשלמים הלכך אינו מושכו אליו.

ומבואר לפי זה שדברי רבא **'נחית ר"א לטעמיה דר"י'** אינם מחייבים לפרש כמסקנת רב אשי. ואולם מרש"י משמע קצת שאנו נצרכים לדברי רב אשי כדי לפרש מדוע לא הקשה ר"א משינוי בעלים. וצריך באור מה הכריחו לפרש כן, כנגד המשמעות הפשוטה לכאורה.

[ואין לומר שאם עשאו לאשם לשם אדם שנדר שלמים, הרי זה שינוי מעשה המושכו לשלמים – שהרי גם אם נאמר שיימשך לשלמים הלא ישאר הפסול דשינוי בעלים, מבעלי שלמים זה לבעלי שלמים השני, ואין כאן שינוי שהוא מתכשר במה שאנו מושכים אליו].